

METRYKI ZGONU OFIAR ZAJŚĆ W DRELOWIE 6 STYCZNIA 1874 R.

Beatyfikacja w dniu 6 października 1996 r. przez papieża Jana Pawła II Męczenników Podlaskich – Wincentego Lewoniuka i XII towarzyszy spowodowała, jak zwykle przy takiej okazji, pojawienie się szeregu mniej lub więcej udanych prób osadzenia martyrologii unitów diecezji chełmskiej lat 60. i 70. XIX wieku w kontekście historycznym¹. Aczkolwiek przywoływano wówczas przede wszystkim wydarzenia w Pratuliniu (z dnia 14/26 stycznia 1874 r.), to częstokroć wspominano również podobne, mające miejsce kilka dni wcześniej, zajścia w Drelowie koło Międzyrzecza Podlaskiego.

Mimo obfitej literatury przedmiotu okazuje się, że możliwe jest jeszcze w oparciu o nowe materiały rozbudowanie podstawy źródłowej dotyczącej problematyki Męczenników Podlaskich, i to w najbardziej zasadniczym aspekcie – daty zgonu i liczby zabitych. Przykładem tego niech będzie artykuł Eugeniusza Niebelskiego, gdzie autor prezentuje odnalezione metryki zgonu wszystkich 13 ofiar zająć w Pratuliniu². Jest to o tyle ważne, że w ten sposób zweryfikowany został czas i okoliczności śmierci wszystkich ofiar. Jak sam pisze: „Z akt pratulińskich wynika bowiem, że po ataku wojska, pomiędzy godziną 12 a 1 w południe tamtego dnia zmarło na miejscu dziewięciu mężczyzn [...], pozostałych rannych odwieziono do domów, spośród których czterech zmarło [...]. Wolno przypuszczać, że dziesięciu innych – o nieznanym nam nazwiskach – wyleczyło się z ran” (*Metrykalne rejestry*, s. 327). Autor podkreśla też, że

¹ Historyczne uzasadnienie aktu beatyfikacji stanowiła praca: H. Dylągowa, *Męczennicy Podlascy. Positio historica*, Siedlce 1994 (maszynopis, wersja polska i włoska).

² E. Niebelski, *Metrykalne rejestry śmierci męczenników unickich z 1874 roku w prawosławnych (?) księgach pratulińskich*, „Nasza Przyszłość”, 103 (2005), s. 321-328. Strony zawierające przywoływane cytaty z tego artykułu podano w tekście w nawiasach.

w świetle powyższych informacji nie można mówić o świadomym fałszowaniu danych przez stronę rosyjską dotyczących wypadków w Pratulinie. Co więcej, E. Niebelski zwrócił uwagę na potencjał tkwiący w analizie akt metrykalnych, wskazując na przechowywaną także w Archiwum Państwowym w Lublinie księgę metrykalną Urzędu Stanu Cywilnego wsi Drelów z 1874 r. Dokonał przy tym podstawowej weryfikacji danych, przyjmując, że w księdze tej zachowane jest świadectwo tragicznej śmierci w zająciach w obronie swej cerkwi w Drelowie w dniu 6 stycznia 1874 r. (stary styl) tylko jednego mężczyzny – Jana Romaniuka ze wsi Przechodziska. Dodaje przy tym, że: „W księdze cytowanej nie odnaleziono żadnych innych 12 nazwisk spośród 13 osób notowanych w literaturze jako zabitych w Drelowie dnia 17 stycznia 1874 r.” (tamże, s. 328).

Wydaje się jednak, że takie stanowisko, jakoby nie można było powiązać nazwisk zmarłych w 1874 r. i zapisanych w księdze metrykalnej tamtejszego USC parafian drelowskich z tymi, które funkcjonują od lat w poważnej literaturze przedmiotu, nie jest do końca trafne. Analiza dorobku poświęconego kwestii wydarzeń w Drelowie oraz wspomnianej księgi USC Drelów z 1874 r.³ pokazuje, że można podjąć próbę pozytywnej weryfikacji dotychczasowej listy ofiar i podać ich liczbę w oparciu o konkretny materiał archiwalny.

Wydarzenia w Drelowie i Pratulinie w styczniu 1874 r. odbiły się szerokim echem w świadomości nie tylko społeczeństwa Królestwa Polskiego, ale też i pozostałych zaborów, zwłaszcza w Galicji. Stanowiły też przedmiot zaciekawienia obcych służb dyplomatycznych, w tym Francji i Wielkiej Brytanii, zainteresowanych sytuacją polityczną w Cesarstwie Rosyjskim⁴. Jednakże już niemal natychmiast zaczęły się rozbieżności w ocenie tego, co naprawdę wydarzyło się w Drelowie oraz jakie były skutki tych wydarzeń. Różnice te wraz z upływem czasu zaczęły się pogłębiać, a całe wydarzenie zaczęło żyć niejako własnym życiem, wpisując się w nurt dosyć specyficznie pojmowanej tzw. „unickiej martyrologii”⁵.

³ Archiwum Państwowe w Lublinie, Urząd Stanu Cywilnego Drelów gr.-kat., sygn. 56, 1874 r.

⁴ J. Skowronek, *Prześladowanie unitów podlaskich w kontekście europejskim*, w: *Martyrologia Unitów Podlaskich w świetle najnowszych badań naukowych*, t. 1, *Unicy Podolscy*, Siedlce 1996, s. 85-86.

⁵ Por. szerzej na ten temat w artykule: A. Gil, *Historia w służbie idei narodowej. Wydarzenia 1874 r. na Podlasiu w ocenie polskiej, ukraińskiej i rosyjskiej*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, 2 (2004), s. 72-93.

Jednym z głównych źródeł wiedzy o wydarzeniach drelowskich pozostaje raport księdza Teodora Telakowskiego⁶, złożony na ręce greckokatolickiego biskupa przemyskiego Jana Stupnickiego bezpośrednio po zaistniałym zająciu⁷. Według tego raportu dramat unitów drelowskich miał miejsce 5/17 stycznia 1874 r. niejako w dwóch odsłonach. Rankiem doszło pod cerkwią do starcia wręcz między parafianami a wojskiem, z użyciem przez obie strony białej broni. W jego wyniku po stronie unitów były osoby ranne. Po kilku godzinach, po decyzji najwyższych, petersburskich czynników (słynne: *periebit' wsiech*), doszło do interwencji z użyciem broni palnej, której konsekwencją byli zabici i ranni. Według ks. Telakowskiego na miejscu zginęli: Semen Pa[w]luk, Teodor Bocian, Andrzej Charytoniuk, Jan Romaniuk i Paweł Kozak. Kilkanaście osób było ciężiej bądź lżej rannych. Po ostrzeleniu mieszkańców wojsko dokonało pacyfikacji wsi, której wynikiem były dalsze pobicia i katowania.

Niestety, nie wiadome jest, skąd ks. Telakowski czerpał swe informacje. Stoją one w pewnej sprzeczności z innymi, współczesnymi przekazami, szczególnie w kwestii dłuższego oczekiwania na decyzję o świadomym użyciu broni palnej przeciwko ludności oraz samej decyzji.

Bardzo ważnym świadectwem jest „Raport o sprawie greko-unitów na Podlasiu”, który sporządził sekretarz francuskiego konsulatu w Warszawie, Theodor Meyer. Raport ten został wysłany do Paryża w dniu 12 maja 1874 r., a więc powstał wprost po samych wydarzeniach. Według tego świadectwa – powstałego w opinii Jerzego Skowronka, który dokument odnalazł i przeanalizował – według relacji naocznego świad-

⁶ Ks. Teodor Telakowski (ur. w 1840 r.) był administratorem w unickiej parafii Rogów (na pn. od Siedleca). Od 1874 r. w Galicji. W. K o ł b u k, *Duchowieństwo unickie w Królestwie Polskim 1835-1875*, Lublin 1992, s. 168. Rogów oddalony jest od Drelowa w linii prostej o około 65 km.

⁷ Na prośbę kard. Angelo Jacobiniego, sekretarza Kongregacji do Spraw Kościelnych Nadzwyczajnych, przekazano do Archiwum Kongregacji materiały z diecezji chełmskiej, wśród których znalazł się i raport ks. Telakowskiego. Raport ten był wielokrotnie użytkowany przez piszących o prześladowaniach unitów przez władze rosyjskie. Raport ten w obszernych fragmentach dwukrotnie opublikowała Hanna Dylągowa: *Unia brzeska i unicy w Królestwie Polskim*, Warszawa 1989, s. 51-52; *Likwidacja unii w Królestwie Polskim w świetle archiwaliów watykańskich*, „Zeszyty Naukowe KUL”, 34 (1991), nr 1-2, s. 22-23. Ten drugi artykuł jest bardzo dobrą analizą zawartości archiwów watykańskich w kwestii prześladowań unitów w Królestwie Polskim, a także literatury poświęconej tej kwestii.

ka, unicy drelowscy mieli być bici nahajkami, ostrzelani z broni palnej, a następnie ponownie batożeni. Na miejscu wykonano taką karę wobec 150 osób, a 60 zaarrestowano i powieszono do więzienia. W wyniku użycia broni palnej zginąć mieli na miejscu – Chwedor Bocian, Andrej Warytoniuk, Iwan Romaniuk, Paweł Kozak i Semen Paluk⁸.

Lista ofiar jest taka sama, jak u księdza Telakowskiego (pomijając zrozumiała tu różnice w pisowni niektórych nazwisk⁹). Być może więc oba raporty miały to samo źródło pochodzenia.

Interesujący są w tej kwestii wspomnienia ks. Faustyna Hannytkiewicza, proboszcza parafii Międzyrzec Nowy, dziekana międzyrzeckiego obrządku greckokatolickiego z lat 1863-1874, sporządzone dnia 13 października 1884 r., a odnoszące się m.in. i do wydarzeń w Drelowie w styczniu 1874 r. Ks. Hannytkiewicz zanotował, co następuje: „Nie mamy dokładnych wiadomości o poległych śmiercią męczeńską [i] również o rannych przy Cerkwi Drelowskiej i o ich nazwiskach. Mieliliśmy tylko najwiarygodniejsze doniesienia, że nie obliczone mnóstwo ludzi płci obojej a nawet małe wyrostki przy tej świątyni i po drogach do niej wiodących przez dzicz Kozacką było ćwiczone pałkami i do krwi batożone. Ranni poumierali w szpitalu Międzyrzeckim, dziękując Bogu, że życie swe oddali za jedność z Ś[więtymi]”¹⁰. Rzmys.[ko]-Katolickim Kościołem”¹⁰.

⁸ J. Skowronek, *Prześladowanie unitów podlaskich*, s. 91-92.

⁹ W materiałach źródłowych i pracach, odnoszących się do zająć antyunickich w diecezji chełmskiej w 1874 r., zachodzą różnice w pisowni imion i nazwisk ofiar. Wynikało to przede wszystkim z faktu, że dane osobowe pochodziły od osób trzecich. Ponadto, mimo, że wywodzili się oni z ruskiego kręgu kulturowego, częstokroć zapisywano ich imiona i nazwiska w wersji polskiej. W oficjalnych zaś dokumentach (aktach metrykalnych) zapisywano ich dane osobowe w języku rosyjskim. Sytuację komplikuje dodatkowo to, że wielu unitów używało w życiu codziennym przydomków, a nie oficjalnych nazwisk. Dlatego możliwe jest, że osoby zmarłe w wyniku działań władz rosyjskich w Drelowie używały innych nazwisk, pod którymi znane były w swojej społeczności, niż te, zapisane w aktach urzędowych (albo odwrotnie). Przykładowo z relacji wynika, że będący jedną z ofiar Andrej Charytoniuk naprawdę nosił nazwisko Siejka. Por. J. G e r e s z, C z. M i a z g a, *Środowisko religijne unitów drelowskich i międzyrzeckich*, w: *Martyrologia*, s. 199.

¹⁰ Fragment wspomnień ks. Faustyna Hannytkiewicza, proboszcza parafii Międzyrzec Nowy, dziekana międzyrzeckiego obrządku greckokatolickiego z lat 1863-1874, sporządzonych dnia 13 października 1884 r., odnoszący się do wydarzeń w Drelowie w styczniu 1874 r. Biblioteka im. H. Łopacińskiego w Lublinie, Dział Zbiorów Specjalnych, sygn. 2163, k. 800. Pisownia została uwspółcześniona.

Wspomnienia te oddają raczej samą atmosferę prześladowań, niż przynoszą znajomość rzeczywistych faktów. Niemniej jednak to, że bezpośrednio zainteresowany tymi zajściami kapłan, dziekan dekanatu, w obrębie którego znajdowała się parafia drelowska, nie mógł ustalić tak ważnego faktu, jakim były nazwiska ofiar, jest już ważną wskazówką pokazującą utrudnienia związane z badaniem tej problematyki.

Inaczej sprawa ta prezentowana była w oficjalnej rosyjskiej korespondencji władz cywilnych i wojskowych Królestwa. Istotnym źródłem do wiedzy o wydarzeniach drelowskich jest sprawozdanie władz wojskowych dla władz cywilnych Królestwa Polskiego, zachowane w tzw. zbiorze Nikołaja Milutina (przechowywany w Rosyjskiej Bibliotece Państwowej w Moskwie, f. 196, p. 43, n. 13). Sprawozdanie to do naukowego obiegu w Polsce wprowadził jeszcze w latach 60. Krzysztof Groniowski, rozpatrując problem unicki na tle kwestii agrarnej w Królestwie Polskim na przełomie XIX i XX w. Jednakże, jak się wydaje, K. Groniowski odczytał źle najistotniejszą informację tego sprawozdania w kwestii ofiar zająć w Drelowie. Streszczając jego zawartość, pisał tak: „W Drelowie 12 I 1874 r. chłopci usunęli z cerkwi duchownego i strażnika, 17 stycznia do Drelowa przybyły 2 rotty piechoty i sotnia kozaków. Wieś uzbrojona w kołki stawiała opór. 14 chłopów uwięziono i oddano pod sąd wojenny, dalszych wojsko ukarało chłostą. W tym czasie zaczęła nadciągać uzbrojona w kołki odsiecz ze wsi Dołha i Żerocin, zatrzymana po starciu przez kozaków. Nadciągający tłum z Szóstki zatrzymał się w lesie, gdy zobaczył nowe oddziały wojskowe z Międzyrzecza. Liczba ofiar w Drelowie według oficjalnego raportu wynosiła 10 osób, według źródeł polskich 18 zabitych i 50 rannych”¹¹. Nie wiadomo przy tym, czy owe 10 osób w takim ujęciu to sami zabici, czy też zabici i ranni.

Sprawozdanie to było ponownie przywoływane w historiografii polskiej przy przedstawianiu sytuacji w Drelowie przez wspomnianych już Hanne Dylągową¹² i Urszulę Głowacką-Maksymiuk¹³.

¹¹ K. Groniowski, *Kwestia agrarna w Królestwie Polskim 1871-1914*, Warszawa 1966, s. 184. Podając dane strony polskiej, badacz ten opierał się na publikacji: Ottonówna [Jadwiga Łubieńska], *Podlaskie „Hospody pomyłuj” 1872-1905. Kronika 33 lat prześladowania unii. Przez naocznego świadka*, Kraków 1908, s. 35.

¹² H. Dylągowa, *Dzieje Unii Brzeskiej (1596-1918)*, Warszawa-Olsztyn 1996, s. 159-160.

Zawiera ono następującą konstatację – zabity został 1 mężczyzna a 10 było rannych. Nie ma przy tym podanych żadnych nazwisk. Dokument ten ponadto zawiera informację, że ogień z broni palnej został otwarty nie na skutek wydanego rozkazu, ale samowolnie przez zaatakowanych przez tłum żołnierzy. Po uśmierzeniu zająców główni przywódcy (14 osób) mieli zostać aresztowani i wywiezieni do więzienia. Taka wersja wydarzeń w Drelowie przedostała się do rosyjskich gazet i była prezentowana tamtejszej opinii publicznej¹⁴.

W świetle podanych wyżej relacji, raportów i sprawozdań wynika, że wiedza na temat rzeczywistego przebiegu wydarzeń w Drelowie i powiązanej z tym liczby ofiar wśród tamtejszych unitów w okresie bezpośrednio po tych zajściach była ograniczona i sprzeczna w zasadniczych ustaleniach. Władze rosyjskie nałożyły na informacje dotyczące działań antyunistycznych w początkach 1874 r. faktyczne embargo, a dalsze dramatyczne wydarzenia powiązane z likwidacją Cerkwi unickiej w Królestwie Polskim spowodowały z jednej strony pewien spadek zainteresowania kwestią Drelowa i Pratulina, z drugiej zaś włączenie jej w obręb tworzącej się wówczas wizji martyrologii unitów diecezji chełmskiej, przeznaczonej w znacznej mierze na użytek aktualnej walki z rusyfikacją i uciskiem religijnym. Problem ten podnoszony był zarówno przez polskie środowiska narodowe, jak i niektóre kościelne. Nastąpił proces rekonstrukcji wydarzeń drelowskich i pratułińskich, a także całości prześladowań religijnych z lat 60. i 70., w oparciu o znajomość rzeczy wśród mieszkańców regionu – niekoniernie przy tym uczestników czy też bezpośrednich świadków.

Ogromne zasługi miał tu ksiądz Józef Pruszkowski, zasłużony kapłan diecezji podlaskiej i lubelskiej, wybitny historyk-regionalista, zbierający przez wiele lat – osobiście lub przez pośredników – dane o prześladowaniach. Opublikował on swe ustalenia w pracy, która na następne dziesięciolecia wyznaczyła sposób patrzenia na ten problem, i jest do dzisiaj cytowana jako podstawowe źródło przedmiotu¹⁵.

¹³ U. Głowačka-Maksymiuł, *Źródła dotyczące unitów podlaskich w archiwach polskich i rosyjskich*, „Prace Archiwalno-Konserwatorskie”, z. 14, Siedlce 2004, s. 87-88.

¹⁴ H. Dylągowa, *Dzieje Unii Brzeskiej*, s. 161-162.

¹⁵ *Martyrologium czyli Męczeństwo Unii Ś-tej na Podlasiu. Z autentycznych i wiarygodnych źródeł zebrał i napisał (P. I. K. Podlasiak) Ks. Józef Pruszkowski*, cz. 1, 1864-1882, Lublin 1921. Jest to niemal dosłowne powtórzenie pracy wydanej w 1905 r.

Ks. Pruszkowski przy rekonstrukcji wydarzeń w Drelowie korzystał: „ze zgodnych świadectw unitów i łańskich parafian sąsiednich, jak również z opowieści i notatek dziekana X. Fr. Wasilewskiego” (*Martyrologium*, s. 211). Jak podaje, „Zabici w obronie wiary i świętości cerkwi [zostali]: 1) Jan Kościuszek, 2) Teodor Kościuszek, 3) Wincenty Bazyluk, 4) Paweł Kozak, 5) Teodor Bocian, 6) Symeon Pawluk, 7) Andrzej Charytoniuk, 8) Trochim Charytoniuk, 9) Jan Romaniuk, 10) Onufry Tomaszuk, 11) Andrzej Kubik, 12) Jan Kubik, 13) Jan Luciuk” (tamże, s. 210). Ustalenia ks. Pruszkowskiego stały się podstawą dla wielu później piszących badaczy¹⁶.

W 1918 r. ordynariuszem diecezji janowskiej (od 1925 r. siedleckiej) został ks. biskup Henryk Przeździecki. Jeszcze w swym liście pasterskim, wydanym na inaugurację rządów w diecezji, bp Przeździecki zapowiedział wszczęcie procesu beatyfikacyjnego męczenników unickich. W czerwcu 1920 r. ks. Józef Florczak, mianowany przez biskupa prokuratorem do sprawy beatyfikacji męczenników podlaskich w Rzymie, złożył stosowny wniosek w Kongregacji ds. Świętych. Pierwsze dane co do wydarzeń w Drelowie zebrał jeszcze w listopadzie 1919 r. ówczesny proboszcz rzymskokatolicki, ks. Karol Wajszczuk¹⁷. Działania na rzecz pozyskiwania świadectw męczeństwa trwały przez cały okres międzywojenny¹⁸. Materiał pozy-

¹⁶ Por. np. Ks. F. Dudka, *Prześladowanie unitów na Podlasiu*, „Studia Claromontana”, 9, Jasna Góra 1988, s. (13 osób zabitych, około 200 rannych); M. Maliszewski, G. Welik, *Unicy Podlascy. Przewodnik historyczny*, Siedlce 1992, s. 26-27 (dosłowne powtórzenie listy ks. Pruszkowskiego); J. Geresz, *Unitów podlaskich droga do świętości*, [Biała Podlaska] 1991, s. 8-9; P. Semeniuk, *Zarys dziejów unickiej parafii Dolha (1604-1874)*, „Rocznik Międzyrzecki”, t. 34, Międzyrzec Podlaski 2002, s. 102 (13 zabitych, kilkudziesięciu rannych); F. Olesiejuk, *Monografia wsi Drelów*, Lublin 1996, s. 99-100 (13 zabitych, rannych ponad 50 osób a około 60 zakuto w kajdany). Ciekawe, że autor ten, pochodzący z Drelowa, nie zapisał żadnej tradycji miejscowej co do przebiegu wydarzeń i okoliczności śmierci ich ofiar. Podaje natomiast ich nazwiska w następującym brzmieniu: „Jan Kościuczyk, Teodor Kościuczyk, Paweł Kozak, Wincenty Bazyluk, Teodor Oltuszuk, Szymon Pawluk, Andrzej Charytoniuk, Trochim Charytoniuk, Jan Romaniuk, Onufry Tomaszuk, Andrzej Kubik, Jan Kubik i Jan Luciuk”.

¹⁷ Por. *Protokół o prześladowaniu unitów w parafii Drelów*, na stronie: /www.parafia-drelow-nmp.siedlce.opoka.org.pl/meczennicy/protokol.htm – stan na 24 kwietnia 2007 r.

¹⁸ H. Dylągowa, *Historia procesu beatyfikacyjnego Męczenników Podlaskich*, w: *Martyrologia*, s. 342-344; F. Olesiejuk, *Monografia*, s. 151.

skany w tym okresie został złożony w aktach procesowych, przechowywanych obecnie w Archiwum Diecezjalnym w Siedlcach.

Przebieg wydarzeń w Drelowie (wraz z listą ofiar) zrekonstruował Tadeusz Krawczak, i jest to, jak na razie, jedyna próba ich odtworzenia w oparciu o w miarę reprezentatywny materiał archiwalny (także ten, który powstał w trakcie przygotowań do procesu w okresie międzywojennym). W opinii T. Krawczaka „Tylko w wyniku starcia z Rosjanami i wskutek oddania do obrońców kościoła strzałów zginęło 13 osób: Jan Kościuczyk, Teodor Kościuczyk, Wincenty Bazyluk, Paweł Kozak, Teodor Ostaszczyk zwany Bocianem [winno być: Ołtuszyk – A.G.], Symeon Pawluk, Andrzej Charytoniuk, Trochim Charytoniuk, Jan Romaniuk, Onufry Tomaszuk, Andrzej Kubik, Jan Kubik, Jan Łuciuk. Liczba powyższa ulegnie zwiększeniu, jeśli dodamy do niej co najmniej 9 ofiar pobicia, które znamy z imienia i nazwiska oraz Szymona Olesiejuka z Pereszczówki, który po 4 dniach od pobicia kolbami karabinów zmarł w międzyrzeckim szpitalu”¹⁹.

Jak widać, zasadnicza lista ofiar zbieżna jest w całości z ustaleniami ks. Pruszkowskiego. Autor poszerza liczbę zabitych o dodatkowe dziesięć osób. Ofiarami katowania na cmentarzu przycerkiewnym po samych zajściach mieli być: Grzegorz Jakimiuk, Semen Garmaniuk, Mikołaj Onufryjuk, Ostap Małaszuk, Marianna Kieczka, Agafia z Łuciuków Olesiejuk, Michał Łęka, Grzegorz Chwaluczyk. Pobici także zostali Trochim Olesiejuk z Pereszczówki, Teodor Tronda [Tranda – A.G.] z Kwasówki i Damian Łuciuk z Zahajek, który zmarł w trzy dni później. W poczet ofiar autor włącza także wspomnianego wcześniej Szymona Olesiejuka z Pereszczówki. Według T. Krawczaka w wyniku zająć w Drelowie zginąć więc miało co najmniej 23 osoby.

Zaznaczyć tu trzeba, że ustalenia te mają jednak mimo wszystko w dużej mierze charakter spekulatywny, oparte są bowiem na materiale tworzonym *ex post* zaistniałych wydarzeń. Przywołane w tekście T. Krawczaka nazwiska nie weszły w szerszy krąg odbiorców. Kultywowana jest pamięć o 13 ofiarach wydarzeń ze stycznia 1874 r., co dokumentuje m.in. współczesna tablica pamiątkowa na kościele w Drelowie²⁰.

¹⁹ T. Krawczak, *Likwidacja unii w Królestwie Polskim*, w: *Martyrologia Unitów Podlaskich*, s. 40-47 (cytat na s. 46-47).

²⁰ Por. fotografia na stronie: www.parafia-drelow-nmp.siedlce.opoka.org.pl/meczennicy/historia.htm – stan na 24 kwietnia 2007 r.

Dokonując zestawienia znanych z literatury przedmiotu nazwisk ofiar prześladowań religijnych z Drelowa z zawartością księgi metrykalnej USC Drelów z 1874 r.²¹, wbrew twierdzeniom E. Niebelskiego o możliwości identyfikacji tylko jednej osoby (Jana Romaniuka z Przechodzisk), z wydarzeniami tymi powiązać można i innych zmarłych tej parafii w tymże roku, w tym także i z grona owych 13 najbardziej znanych ofiar.

Oprócz Jana Romaniuka sporządzono akt zgonu Fedora (Teodora) Ołtuszyka, znanego także pod przydomkiem Chwedor Bocian. Wynika z niego, że Teodor Ołtuszyk zmarł w Drelowie w dniu szóstego stycznia 1874 r. o godzinie dziesiątej rano²². Sam zaś akt sporządzono w dniu ósmego stycznia (metryka zgonu nr 2, k. 28, wszystkie daty według kalendarza juliańskiego, teksty metryk w polskim tłumaczeniu w załączeniu). Teodor Ołtuszyk był więc pierwszą ofiarą zająć w Drelowie, zmarł bowiem o godz. 10, a Jan (Joann, Iwan) Romaniuk według metryki zgonu zmarł o godz. 11. Tak więc spośród 13 ofiar z pierwotnej listy ks. Pruszkowskiego (i pięciu z listy ks. Telakowskiego) w oparciu o księgę metrykalną USC Drelów gr.-kat. z 1874 r. dysponujemy metrykami zgonu dwóch osób.

Ponadto da się zidentyfikować jeszcze cztery inne osoby. Dnia 13 stycznia zgłoszono zgon Symeona Olesiejuka z Pereszczówki, zmarłego tamże dnia 11 stycznia o godzinie drugiej po południu (m. z. nr 9, k. 30). Symeon Olesiejuk według T. Krawczaka umrzeć miał odrazu po czterech dniach od zająć w międzyrzeckim szpitalu. Ponadto zachowały się metryki zgonu ofiar pobicia, do którego doszło zaraz po oddaniu strzałów przez wojsko. Są to metryki następujących osób: Trofima Olesiejuka z Pereszczówki, zmarłego tamże w dniu 27 stycznia o godz. ósmej po południu (m. z. nr 15, k. 31), Feodora

²¹ Kwerendą objęto księgi metrykalne zmarłych z 1874 r. z parafii greckokatolickich z Drelowa (USC *loco*, sygn. 56), Międzyrzecza Podlaskiego – Stare Miasto (USC *loco*, sygn. 64), Międzyrzecza Podlaskiego – Nowe Miasto (USC *loco*, sygn. 64), Szóstki (USC *loco*, sygn. 15^a, lata 1872-1899). Ponadto, w celu uzyskania właściwej orientacji przebadano następujące księgi: USC Drelów gr.-kat: sygn. 55-1873 r.; sygn. 54-1871 r.; USC Drelów prawosl.: sygn. 1-1876 r.; USC Międzyrzec Podlaski – Stare Miasto: sygn. 63-1873 r.; USC Międzyrzec Podlaski – Nowe Miasto: sygn. 65-1875 r.; sygn. 63-1873 r.; sygn. 61-1871 r.; USC Dołha gr.-kat: sygn. 56-1875 r.; sygn. 55-1873 r.; sygn. 54-1872 r.; sygn. 53-1871 r.

²² Wynika z tego więc, że zasadnicze wydarzenia w Drelowie zaszły w dniu 6/18 stycznia 1874 r.

(Teodora) Trandy z Kwasówki, zmarłego tamże w dniu 9 marca (m. z. nr 26, k. 34) oraz Michała Łęki (Michaiła Łenki) z Drelowa, zmarłego tamże w dniu 25 listopada 1874 r. (m. z. nr 49, k. 40). Z metryk zgonu tych osób wynika, że dwie zmarły bezpośrednio na miejscu zająć, zaś cztery najprawdopodobniej w wyniku pobicia i będących jego skutkiem chorób i powikłań.

Wydaje się, że bez szeroko zakrojonej kwerendy archiwalnej (przede wszystkim w zbiorach rosyjskich) pełne wyświetlenie tak okoliczności wydarzeń w Drelowie w dniu 6/18 stycznia 1874 r., jak i liczby ich ofiar, nie będzie możliwe. Jednakże nawet analiza tych źródeł, jakie w chwili obecnej są do naszej dyspozycji, może przynieść interesujące ustalenia. Przyjąć jednakże można, że w oparciu o wspomnianą księgę metrykalną USC Drelów gr.-kat. z 1874 r. można przyjąć, że mamy udokumentowany zgon sześciu ofiar zająć w tej miejscowości w styczniu 1874 r., będących efektem polityki prześladowań religijnych podjętej przez rząd rosyjski w dobie likwidacji Cerkwi unickiej w Królestwie Polskim w latach 70. XIX w.

* * *

ANEKS

I. Metryki zgonu ofiar zająć w Drelowie w dniu 6/18 stycznia 1874 r. (w tłumaczeniu z języka rosyjskiego). Zachodzą pewne różnice w brzmieniu imion lub nazwisk, wynikające z używania w praktyce urzędowej języka rosyjskiego.

1) Archiwum Państwowe w Lublinie (APL), USC Drelów gr.-kat, sygn. 56, 1874 r., nr 2, k. 28.
„Fedor Ołtuszyk z Drelowa”

„Działo się w Drelowie ósmego stycznia tysiąc osiemset siedemdziesiątego czwartego roku o godzinie jedenastej rano. Zjawili się Jozafat Zieniuk lat czterdzieści i Petro Juchimiuk lat czterdzieści pięć, rolnicy mieszkający we wsi Drelów, i oznajmili nam, że szóstego stycznia tego roku o godzinie dziesiątej rano zmarł Feodor Ołtuszyk lat dwadzieścia osiem mający, rolnik ze wsi Drelów, zostawił po sobie żonę Agafię z Danielewiczów, syn Olesieja i Mariny prawnych małżonków Ołtuszyków. Po naocznym stwierdzeniu zgonu Feodora akt ten obecnym został przeczytany i z powodu niepiśmienności onych podpisany przez nas.

Kapłan Teofil Welinowicz.”

2) APL, USC Drelów gr.-kat, sygn. 56, 1874 r., nr 7, k. 29.
„Iwan Romaniuk z Prochodzisk”

„Działo się w Drelowie jedenastego stycznia tysiąc osiemset siedemdziesiątego czwartego roku o godzinie czwartej wieczorem. Zjawili się Joann Łukaszuk lat trzydzieści siedem i Petro Opalko lat czterdzieści dwa, rolnicy ze wsi Prochodziska, i oznajmili nam, że szóstego stycznia tego roku o godzinie jedenastej rano zmarł we wsi Drelów Joann Romaniuk lat czterdzieści sześć mający, rolnik ze wsi Prochodziska, syn Maksyma i Eufrozyny z Bczyków małżonków Romaniuków, zostawił po sobie żonę Annę z Charytoniuków. Po naocznym stwierdzeniu zgonu Iwana akt ten obecnym został przeczytany i z powodu niepiśmienności onych podpisany przez nas.

Kapłan Teofil Welinowicz.”

3) APL, USC Drelów gr.-kat, sygn. 56, 1874 r., nr 9, k. 30.

„Symeon Olesiejuk z Pereszczówki”

„Działo się w Drelowie trzynastego stycznia tysiąc osiemset siedemdziesiątego czwartego roku o godzinie dwunastej w południe. Zjawili się Danił Olesiejuk lat trzydzieści sześć i Osip Gruszka lat pięćdziesiąt rolnicy ze wsi Pereszczówka i oznajmili nam, że jedenastego stycznia tego roku o godzinie drugiej po południu zmarł Symeon Olesiejuk we wsi Pereszczówka lat dwadzieścia dziewięć syn Andreja i Agafii, zostawił po sobie żonę Marinę z Kiczków. Po naocznym stwierdzeniu zgonu Symeona akt ten obecnym został przeczytany i z powodu niepiśmienności onych podpisany przez nas.

Kapłan Teofil Welinowicz.”

4) APL, USC Drelów gr.-kat, sygn. 56, 1874 r., nr 15, k. 31.

„Trofim Olesiejuk z Pereszczówki”

„Działo się w Drelowie dwudziestego dziewiątego stycznia tysiąc osiemset siedemdziesiątego czwartego roku o godzinie dziesiątej rano. Zjawili się Paweł Olesiejuk lat trzydzieści cztery i Jozafat Gleń lat trzydzieści dwa rolnicy ze wsi Pereszczówki i oznajmili nam, że dwudziestego siódmego stycznia tego roku o godzinie ósmej po południu zmarł w Pereszczówce Trofim Olesiejuk rolnik lat dwadzieścia jeden mający syn Ilii [lekcja niepewna] i Anny z Korolczuków małżonków Olesiejuków, zostawił po sobie żonę Krystynę z Nakaziuków. Po naocznym stwierdzeniu zgonu Trofima akt ten obecnym został przeczytany i z powodu niepiśmienności onych podpisany przez nas.

Kapłan Teofil Welinowicz.”

5) APL, USC Drelów gr.-kat, sygn. 56, 1874 r., nr 26, k. 34.

„Feodor Tranda z Kwasówki”

„Działo się w Drelowie jedenastego marca tysiąc osiemset siedemdziesiątego czwartego roku o godzinie czwartej wieczorem. Zjawili się Sylwester Kościuczyk lat czterdzieści osiem i Paweł Łuszczanica lat trzydzieści cztery mający rolnicy z Kwasówki i oznajmili nam, że dziewiątego marca tego roku o godzinie czwartej wieczorem zmarł Feodor Tranda lat trzydzieści sześć mający rolnik ze wsi Kwasówka, zostawił po sobie żonę Feodorę z Mironiuków, syn Antona i Oksany z Gosiów.

Po naocznym stwierdzeniu zgonu Feodora akt ten obecnym został przeczytany i z powodu niepiśmienności onych podpisany przez nas.

Kapłan Teofil Welinowicz.”

6) APL, USC Drelów gr.-kat, sygn. 56, 1874 r., nr 49, k. 40.

„Michaił Łenka z Drelowa”

„Działo się w Delowie dwudziestego ósmego listopada tysiąc osiemset siedemdziesiątego czwartego roku o godzinie siódmej rano. Zjawili się osobiście Joann Gawryluk lat dwadzieścia dziewięć i Onufry Łenka lat trzydzieści dwa mający, rolnicy ze wsi Drelów i oznajmili nam, że dwudziestego piątego listopada tego roku o godzinie piątej wieczorem zmarł w Drelowie rolnik Michaił Łenka lat dwadzieścia pięć mający, zostawił po sobie żonę Juliannę urodzoną Romaniuk, syn Antona i Anny z Karpińskich. Po naocznym stwierdzeniu zgonu Michaiła akt ten obecnym został przeczytany i z powodu niepiśmienności onych podpisany przez nas.

Kapłan Teofil Welinowicz.”

II. Wykaz wszystkich zmarłych w parafii greckokatolickiej Drelów w 1874 r.

1. Anton Onufrijuk z Pereszczówki
2. Feodor Ołtuszyk z Drelowa
3. Andriej Filipiuk z Kwasówki
4. Marina Radczuk z Łuzek
5. Agafija Ostapiuk z Drelowa
6. Sylwester Dudka z Łuzek
7. Iwan Romaniuk z Drelowa
8. Regina Danilewicz z Zahajek
9. Symeon Olesiejuk z Pereszczówki
10. Feodor Kozak z Łuzek
11. Stepan Radczuk z Łuzek
12. Prokopij Simończuk z Prochodziska [Przechodziska]
13. Feodor Waszczuk z Łuzek

14. Feodora Zieniewicz z Drelowa
15. Trofim Olesiejuk z Pereszczówki
16. Matfiej Marczuk z Łuzek
17. Anna Kubik z Kwasówki
18. Nikołaj Zacharuk z Łuzek
19. Paraskowia Supruniuk z Zahajek
20. Fiekla Andrejuk z Drelowa
21. Anna Pawelczuk z Łuzek
22. Tatjana Kubik z Kwasówki
23. Pelagia Michaluk z Zahajek
24. Andrej Simonczuk z Prochodziska
25. Feodora Gawryluk z Kwasówki
26. Feodor Tranda z Kwasówki
27. Tatjana Jedynak z Łuzek
28. Anna Gać z Łuzek
29. Wasilij Kozłowiec z Prochodziska
30. Konstantyn Filipiuk z Zahajek
31. Feodor Kozłowiec z Łuzek
32. Jewdokija Ołtuszyk z Kwasówki
33. Feodora Baniosz z Drelowa
34. Marina Hawryluk z Łuzek
35. Feodora Lenka z Drelowa
36. Matfiej Kuczera z Drelowa
37. Ilia Kalinka z Łuzek
38. Joann Marczuk z Kwasówki
39. Joann Szymanczuk z Prochodziska
40. Joann Saczuk z Zahajek
41. Nazar Kubik z Kwasówki
42. Makryna Kalinka z Łuzek
43. Michaił Łuszczanica z Kwasówki
44. Aleksandra Piliuszyk z Drelowa

45. Symeon Robodziej z Kwasówki
46. Anna Prochyra z Drelowa
47. Anna Koroleczuk z Kwasówki
48. Marfa Stańczuk z Drelowa
49. Michaił Lenka z Drelowa
50. Grigorij Mażko z Prochodziska
51. Marfa Staszuk z Prochodziska
52. Nikita Łażko z Prochodziska
53. Ustim Kowalczuk z Drelowa
54. Dominika Iwańczuk z Łuzek
55. Grigorij Opalko z Prochodziska
56. Anna Byczyk z Prochodziska

ANDRZEJ GIL – dr hab. Z-ca Dyrektora ds. Naukowych w Instytucie Europy Środkowo-Wschodniej w Lublinie. Historyk, autor kilku monografii i kilkudziesięciu artykułów. Zainteresowania badawcze skoncentrowane na dziejach polsko-ruskiego pogranicza, historii prawosławia i unii, sztuce cerkiewnej, a także współczesnej analizie politologicznej krajów regionu.